

14. Hotman La France-Gaule. – P., 1874.
15. Febvre L. La Terre et l'évolution humaine. – P., 1949.
16. История Франции: В 3 т. – М., 1972. – Т.1.
17. Beaune C. Naissance de la nation France. – P., 1985.
18. Miguel P. Les guerres de religion. – P., 1980.
19. Ла Бюэси Э. Рассуждения о добровольном рабстве. – М., 1952.
20. Hauser H. Etudes sur la Réforme française. – P., 1909.
21. Cahiers du tiers état. – Mont-de-Marsant, 1869.
22. Procès-verbals de les assemblée de Nime (1562) // Bulletin historique et littéraire de la société du protestantisme français. – P., 1873. – Т.22.

SUMMARY

The article considers an initial stage of the European states system formation in the period of Early Modern History. The central place init belonged to France. The author underlines an existence of a number of common European and internal French factors which influenced to the process of the integration of France into this system.

В.М. Мороко

СПРОБИ ВИЖИТИ: ЗАКОРДОННІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОСІЙСЬКИХ АНАРХІСТІВ У 1907-1910 РОКАХ

Стаття продовжує публікації з історії еміграції анархістів, розпочаті у XIV випуску “Наукових праць історичного факультету Запорізького державного університету”. Перша стаття містила історіографічний огляд та аналіз джерел з теми дослідження, що дозволяє нам не торкатися зараз цих питань. Лише уточнимо оцінку історіографії проблеми в 90-і роки. Вона, дійсно, досить бідна. Як і раніше, не було жодної роботи, котра б спеціально висвітлювала закордонну діяльність анархістів. Але деякі сюжети, присвячені цій діяльності, знаходимо в нечисленних публікаціях з історії анархізму в цілому [1; 2; 3; 4]. Історіографія є ще більш скупюю, коли мова йде про час після першої революції у Росії. Так, у найгрунтовнішій монографії 80-х років з історії російських непролетарських партій не знаходимо навіть рядка не лише про еміграцію, але й взагалі про анархістський рух у розглядувані роки [5]. Теж і з публікаціями 90-х років. Скажімо, у великій оглядовій статті з історії анархізму В. Кривенького подій 1908 – початку 1914 рр. стосуються лише два абзаци [3.-С.160-161].

Що ж до джерел, то їх достатньо, щоб скласти більш-менш повну картину життя російських анархістських організацій за межами імперії. База опублікованих джерел суттєво поповнилася після виходу з друку в Росії фундаментального (700 сторінок) тому документів і матеріалів про діяльність анархістів до 1917 р. [6].

Поразка революції у Росії привела до поширення серед анархістів-емігрантів занепадницьких настроїв. Ця “хвороба” не оминула навіть частину їх визнаних лідерів. Так, у другій половині 1907 р. на три місяці зник з партійного горизонту В. Черкезов. Виправдовуючись, він у жовтні того ж року писав П. Кропоткіну: не давав про себе знати, усамітнився, бо переживав і продовжує переживати глибоку політичну кризу. Події в Росії змусили переглянути і соціальний, і політичний бік революційного світогляду.

В. Черкезов дійшов висновку, що лише робітничий рух та діяльність партії не можуть забезпечити перемогу революції. Її успіх залежить від зацікавленості в ній всієї нації. Революція реалізує лише спільні вимоги всіх класів. Вимоги окремих класів і

партій можуть призвести до кривавої боротьби і героїчних подвигів, однак будуть втілені в життя лише загальні завдання “золотої середини”, котрі влаштують всіх. “Як же бути анархістам з їх радикальною програмою?” – риторично запитував автор листа [7.-Ф.1129.-Оп.2.-Спр.2755.-Арк.7].

Занепадницькі настрої стали поживним ґрунтом для чвар як між окремими анархістами, так і закордонними групами. Траплялися випадки, коли суперечки набували кримінального відтінку. Захоплення експропріаціями в Росії відлунювалося за кордоном потворними проявами. У зверненні “До товаришів” часопис “Буревісник” повідомляв про конфлікт між паризькою однойменною групою та групою “Бунтар”. “Бунтарі” звернулися з проханням видати їм “на справу” 500 карбованців. Після відмови вони через декілька днів вчинили розбійний напад: розкидали газетний набір, розгромили друкарню. Наступного дня після нападу потерпілі отримали листа з погрозою повторити погром у разі, якщо не пристануть на пропозицію видати гроші [8.-№9.-1908.-Лютий].

Але у цілому закордонні організації анархістів витримали випробування гіркотою поразки революції і в подальшому виконали роль операційної бази відновлення своїх груп в імперії.

Помітною подією перших післяреволюційних місяців стала участь російських анархістів в Амстердамському міжнародному конгресі своїх однодумців (серпень 1907 р.). М. Рогдаєв (М. Музиль) підготував для з’їзду доповіді про течії у російському анархізмі та про профспілковий рух в Росії, В. Федоров-Забрежнев – про індивідуалізм. Російські делегати підтримали резолюцію більшості конгресу про необхідність участі у робітничих синдикатах.

За кордоном продовжували виходити друковані органи анархістів. До “Буревісника” у жовтні 1907 р. додався “Анархіст” – орган анархо-комуністів. Основними авторами першого номера стали Г. Гогелія та М. Рогдаєв, що відразу додало новому виданню ваги. Правда, невдовзі побачила світ “Заява про редакцію “Анархіста”, яка свідчила про тертя між видавцями газети. Зокрема, повідомлялось про те, що М. Рогдаєв не був і не є членом редакції [9.-ЦІ 31.65.1907X]. Редакційні проблеми скоротили життя часопису, але два роки він залишався одним із помітних видань анархістів.

Попри демонстративну прихильність до індивідуалізму закордонні групи (принаймні їх частина) тяжіли якщо не до об’єднання під зверхністю єдиного центру, то хоча б до координації своїх зусиль. Зростало число прихильників проведення з’їзду всіх закордонних емігрантських груп. Ця ідея обговорювалася на сторінках “Буревісника” й “Анархіста”. “Анархіст” заявив про беззастережну підтримку ідеї з’їзду. Уже в його першому номері підкреслювалося, що “яскравіше виявляється необхідність з’їзду як об’єднуючого начала, яке може створити глибокий зв’язок між групами як цілим” [10.-1907.-№1.-10 жовтня].

Дещо обережнішої позиції дотримувався “Буревісник”. Не заперечуючи проти з’їзду в принципі, редакція цього часопису вказувала, що, з огляду на кризу анархістського руху в Росії, повсюдні провали груп і значне поширення провокації, потрібно спочатку відродити групи й очистити їх від небажаних і підозрілих осіб [8.-1907.-№8.-Листопад].

Однак швидко зорганізувати з’їзд (надалі почали говорити про конференцію) не вдалося, й обговорення цієї проблеми продовжилось у 1908 р. Потрібна для проведення хоча б конференції критична маса все не досягалась. До дискусії про доцільність з’їзду (конференції), котра велась на сторінках “Буревісника” й “Анархіста”, долучилося нове видання – відновлений у 1908 р. “Бунтар”.

Цюріхська група анархо-комуністів запропонувала його редакції взяти на себе ініціативу скликання конференції російських анархістів за кордоном і, як перший крок до цього, розпочати дискусію про її бажаність та порядок денний. Редакція позитивно відгукнулася на прохання цюріхців, але у прийнятій з цього приводу спеціальній резолюції підкреслила, що за справу організації конференції візьметься при наявності пропозицій від хоча б ще трьох груп. При цьому висловлювалось переконання, що з конференцією поспішати не варто. Необхідно спочатку організувати за кордоном агітацію та пропаганду. Лише після хоча б двох місяців посиленої роботи в цьому напрямку, коли на основі спільної діяльності згуртуються групи, вона стане можливою [11.-1908.-№2-3.-Червень-липень].

На публікацію в “Бунтарі” відгукнулись дві паризькі групи. Не говорячи прямо про з’їзд, група анархістів-комуністів “Жерміналь” висловилося за організацію, яка б з’єднала закордон з Росією. У зверненні-листівці “До товаришів” пропонувалося виробити загальний план необхідних питань для спільного обговорення [9.-ЦДІ 31.65.-1908]. Група з екстравагантною назвою “Босяк”, що об’єднувала анархістів на міжфракційній основі, видала газету “Без руля”. В її єдиному номері знаходимо статтю лідера групи “Матюхи” “З приводу з’їзду”. Автор писав про гостру потребу з’їзду чи конференції закордонних груп. Але, зауважував він, потрібна не конференція зразка проведених у 1904 і 1906 рр., а міжфракційна, котра об’єднала б анархістів всіх відтінків [12.-1908.-№1.-Вересень].

Справа з місця так і не зрушила. У серпні 1908 р. відбулася конференція анархістів-комуністів, проте її організували лише задля розв’язання конкретного практичного завдання – об’єднання у сфері літературно-видавничій. Про цю конференцію у статті мова йтиме в подальшому. Що ж до об’єднавчих з’їзду чи конференції та можливих наслідків їх проведення, то продовжувалась дискусія, яка виявилася малоефективною. Зокрема, в останньому номері “Буревісника” за 1908 р. застерігалось, що створений майбутнім з’їздом союз анархо-комуністів може бути лише федерацією автономних груп, а не партією. Групи, в свою чергу, повинні об’єднувати цілком самостійних індивідуумів [8.-1908.-№13.-Жовтень].

Таким чином, створити центр, котрий координував би закордонну діяльність, анархістам не вдалося. У певній мірі функції координації перебирали на себе редакції часописів. Навколо них об’єднувалися в групи їх симпатичні. Редакції газет та журналів були своєрідними штабами, куди стікалась інформація про анархістські групи, поштовими скриньками, через які ті спілкувалися між собою. Часописи стали трибуною, яка використовувалась в агітаційно-пропагандистській роботі, в налагодженні контактів з Росією, дозволяла обговорювати стратегію і тактику партійної боротьби.

У 1907-1908 рр. закордонна діяльність анархістів у значній мірі не завмерла завдяки часопису “Буревісник”. До осені 1907 р. це видання вважалось дискусійним органом, який надавав сторінки анархістам різних спрямувань. Але симпатії редакції були переважно на боці анархістів-комуністів. Офіційний перехід часопису на позиції кропоткінців відбувся у серпні 1908 р., коли поблизу Женеви зібралася вже згадана вище конференція. На ній були присутніми редакції “Буревісника” та “Хліба і Волі” (виходив в 1903-1905 рр.), більшість членів групи хлібовольців, що діяла в роки революції, представники декількох закордонних і російських груп.

Учасники конференції вирішили на ґрунті спільності літературних і практичних інтересів об’єднатися в “Союз російських анархістів-комуністів”, головним завданням якого стали б боротьба за ідейну єдність в анархічному русі та виведення його “з того сумного розброду і кризи, котрі він переживає” [6.-С.463].

Передбачалось відновлення “Хліба і Волі” як теоретичного органу Союзу. “Буревісник” же повинен був стати популярним виданням, покликаним задовольнити пропагандистські, агітаційні та організаційні потреби робітничого руху в Росії.

Журнал “Хліб і Воля” почав виходити у 1909 р. А до того в міру своїх можливостей втілити в життя рішення конференції намагався “Буревісник”. Його авторами були відомі анархісти П. Кропоткін, К. Гогелія, В. Федоров-Забрежнев, І. Ветров, М. Музиль, М. Раєвський (Фішелев).

На виконання рішення конференції “Буревісник” опублікував низку статей з популярним викладом програмних настанов анархістів. Значне місце на його сторінках відводилося полемічним матеріалам, що покликані були розвінчати конкурентів у боротьбі за маси – есерів і, особливо, есдеків.

У РСДРП, як відомо, точилася гостра боротьба між більшовиками і меншовиками. Критикуючи обидві фракції, анархісти займали дещо м’якшу позицію щодо останніх, були переконані, що меншовики будуть домінувати в російській соціал-демократії [8.-1907.-№6-7.-Вересень-жовтень]. Досить влучно часопис оцінював приховані наміри більшовиків. Так, М. Раєвський у статті “Всеросійський робітничий з’їзд і соціал-демократія” звинувачував лєнінців у спробі підмінити демократичні принципи ідейного впливу на робітничий рух, нав’язати в ньому свою волю шляхом встановлення диктатури партії [8.-1907.-№6.-Вересень-жовтень].

Подібну оцінку знаходимо і в статті того ж автора “Більшовики про долю анархізму” [8.-1908.-№10-11.-Березень-квітень]. Відгукуючись на статтю про анархістів в “Пролетарії”, який де-факто був центральним органом більшовиків, М. Раєвський вказував на їх прагнення монополізувати керівництво революційним рухом.

Часопис інформував і про життя закордонних організацій анархістів. Не лише у Західній Європі, а й у Америці виникали групи сприяння “Буревіснику”. Так, журнал опублікував повідомлення про діяльність нью-йоркської групи своїх симпатиків та її фінансовий звіт про грошові збори на потреби революційної роботи. Група проводила вечори зустрічей зі своїми прихильниками, активно поширювала видання анархістів.

“Буревісник” надходив в емігрантські колонії багатьох країн, потрапляв навіть у Латинську Америку. Зокрема, група анархістів-комуністів Буенос-Айреса повідомляла в редакцію: “Отримали 25 примірників “Буревісника”. Радість охопила групу і взагалі росіян” [8.-1908.-№10-11.-Березень-квітень].

Хоча, звичайно, основний тираж часопису призначався для відправки в Росію. Редакція не обмежувала свою роботу виключно літературною сферою. Вона вжила небезуспішних заходів для налагодження каналів відправки часопису в межі імперії. У транспорту, що йшли нелегально через російський кордон, включали як “Буревісник”, так і інші видання анархістів. Лише у травні – жовтні 1909 р. в Росію відправили 8500 примірників “Буревісника”, 200 – перших двох номерів відновленого часопису “Хліб і Воля”, 22 550 брошур та листків. Їх отримали у Москві і Московському районі, Тамбовській, Смоленській, Орловській, Подільській, Бессарабській, Катеринославській губерніях, у Донбасі та Криму, на Уралі і в Прибалтиці [8.-1909.-№18.-Листопад].

Менш відомим був “Анархіст”. Але й він знайшов власну нішу у видавничій діяльності. Перший його номер, крім загальних статей, що пропагували анархізм, містив матеріали з детальним викладом завдань роботи на селі. У наступному номері з’явилася стаття В. Ліндова “Аграрне питання і соціалістичні програми”. Автор, зокрема, гостро критикував, не цураючись відверто лайливих висловів, В. Леніна за ідею націоналізації землі [10.-1908.-№2.-Квітень]. Аграрним питанням, проблемами поширення анархізму серед селян часопис переймався і в подальшому.

Від інших видань “Анархіст” відрізнявся і надзвичайно скептичним баченням найближчих перспектив революції. Його редакція заперечувала загальноприйняту

оцінку поточного моменту як такого, який зберігає фактори, котрі роблять революцію неминучою. “Ніяк наші соціалісти не можуть змиритися з тим, що реакція остаточно справилася з революцією”, – зазначав автор статті в №3 часопису і далі висловлював переконання, що навчений подіями 1905-1907 рр. уряд зможе здійснити реформи, які знімуть соціально-економічну і політичну напругу в суспільстві [10.-1902.-№3.-Травень].

Зазначимо при цьому, що часопис виходив вкрай нерегулярно (чотири номери з листопада 1907 р. по вересень 1909 р.), що зводило до мінімуму його реальний вплив на анархістський рух.

Побачили світ лише чотири номери й третього видання – листка “Бунтар”. Він виходив з травня 1908 р. по січень 1909 р. Як ніяке інше видання, “Бунтар” приділяв велику увагу закордонній діяльності через призму організації допомоги революційній Росії. Уже у першому його номері знаходимо статтю “До питання практичної роботи”, у якій формулювались завдання згуртування еміграції навколо справи підготовки кадрів для анархістських організацій в імперії [11.-1908.-№1.-15 травня]. Ця ж тема продовжена у великій статті “Питання організації” [11.-1908.-№2.-3.-Червень-липень]. Автор, що сховався за ініціалами В.В., вважав: кожна закордонна група повинна перейнятися турботою підготовки 2-3 активних працівників для відправки в Росію. Розвиваючи думку, він писав: “Закордонні групи ніколи не спроможуться утримувати всю російську роботу з її бойовими починаннями, що дорого коштували, але спорядити в дорогу й надати можливість стати на ноги тим своїм членам, які рвуться до роботи, – це вони зуміють зробити. Перший час наші групи за кордоном будуть, ймовірно, змушені займатися виключно виданням і транспортом в Росію літератури, пізніше можна буде виконати і план об’їзду усієї Росії разом із Сибіром. Нарешті, вінцем цієї підготовчої роботи стане від’їзд декількох груп працівників, разом з початком роботи яких закордонні групи у всьому, що стосується Росії, чільне місце нададуть агітації, пропаганді й виданню літератури (будемо сподіватися, цього разу не фракційної, а глибоко наукової)... Засоби на відправку в ході агітації і пропаганди за кордоном повинна дати сама робітничка еміграція... Щоб стати на власні ноги, закордонні групи повинні раніше іншого навчитися економити засоби і сили” [11.-1908.-№2.-3.-Червень-липень].

Мова про економію засобів і сил йшла не випадково. Питання було вкрай болючим. У цитованій вище статті констатувалося, що у розглядуваний період анархістська еміграція не в змозі була “спонсорувати” російські організації. Спостерігалось зворотне. “Досі закордонні групи жили засобами головним чином із Росії”, – підкреслював автор.

Проблема була настільки злободенною, що до статті редакція додала свій коментар, у котрому в основному говорилося про пошуки грошей. У коментарі вказувалося: “Наївно розраховувати на збори серед голодних робітників. До зборів же серед “революційних студентів” і “співчуваючої буржуазії” не опустимось”. Редакція “Бунтаря” засуджувала колег із “Буревісника”, котрі у пошуках коштів для видання часопису організували бал-маскарад. На думку “бунтарів”, залишався єдиний шлях – хоча б часткова, але все ж експропріація експропріаторів. Таким чином, частина еміграції провокувала “екси” в Росії.

Запропонувавши розгорнуті “вказівки” щодо налагодження закордонної роботи, сам “Бунтар” по суті “наказав довго жити”. Наступний його номер побачив світ у січні 1908 р., тобто через півроку. До того ж він виявився і останнім.

На виконання рішення женевської конференції серпня 1908 р. у лютому наступного року відновилося видання “Хліба і Волі”. Оскільки часопису відводилася роль теоретичного органу, то в першому номері були опубліковані статті лідерів

анархізму. Відкривала його настановча стаття П. Кропоткіна “Що ж далі?”. Патріарх анархізму з’ясовував причини поразки революції, і лаяв, але, на відміну від інших анархістських авторів і видань, коректно есеїв і есерів. Кропоткін виступав проти легальних форм роботи, зокрема участі в Державній Думі, і патетично-неконкретно закликав: “Наше місце серед народних мас і з ними повставати” [13.-1909.-№1.-17 лютого].

Лінію Кропоткіна продовжила його соратниця М. Гольдсміт статтею “На сучасні теми”. Вона різко критикувала всі загальноросійські партії за те, що не перешкоджали робітникам йти у просвітницькі товариства, кооперацію, корпоратизм тощо, що самі пливли за течією культурництва, котре, на думку автора, заповонило все російське суспільство. Наступний номер “Хліба і Волі” знову відкривала стаття П. Кропоткіна і знову настановча: “Наші завдання” [13.-1909.-№2.-Липень].

Таким чином, часопис претендував на повторення позитивного досвіду “Хліба і Волі” зразка 1903-1905 рр. Тоді він вдало виконав роль ідейного центру, навколо якого групувалися анархісти як в еміграції, так і в Росії. Однак цього разу не судилося. Видавництво збанкрутувало, і другий номер виявився останнім.

Про намір розпочати видання друкованого органу час від часу заявляли окремі закордонні групи. Втілити у життя подібний амбіційний план спробувала вже згадувана нами група “Босьяк”. Її відповідне звернення до однодумців стало “криком душі” найменш освіченої частини еміграції. У листівці “босьяків” зазначалося, що всі органи анархістів досі мали той суттєвий недолік, що не лише були вузькофракційними, а й редагувалися відповідно до певних літературних норм. Редактори-цензори вимагали від тих, хто кореспондував у журнали і газети, дотримання правил граматики і стилістики. “У цих умовах анархізм розвиватися нормально не може”, – обурювалися автори звернення і брали на себе зобов’язання у разі допомоги грошима й кореспонденціями забезпечити потрібне видання [7.-Ф.1741.-Оп.1.-Ч.IV.-Спр.21491]. Група навіть випустила один номер газети “Без руля”, але далі справи не пішли.

Крім видавничої діяльності, транспортування нелегальної літератури в Росію, у “глухі” перші післяреволюційні роки анархістській еміграції вдалося дещо зробити і в плані підготовки кадрів для місцевих організацій імперії. Правда, про більш-менш систематичну роботу на цьому напрямку можна говорити лише стосовно емігрантів у Парижі.

Найдієвішими були паризькі групи “Буревісник” і анархо-синдикалістів. Власне, розподіл на групи був досить умовним. Часто політемігранти відносили себе до обох груп. У складі цих груп нараховувалося 18 осіб. Серед них такі відомі діячі, як Г. Гогелія, М. Гольдсміт, М. Расвський. Ще одну групу, “Бунтар”, очолював авторитетний І. Гроссман. Відомо й про існування у Парижі групи анархістів-комуністів “Не журись” у складі близько 30 осіб. Її очолював Т. Жерков з Катеринослава. Жерков входив і до групи “Буревісник”, підтримував зв’язки з відомим А. Кареліним [7.-Ф.102.-Оп.1910.-Спр.9.-Ч.1х.-Арк.172-173; Спр.12.-Ч.1к.-Арк.1,2,7].

Зауважимо, що про групу “Не журись” зберігся не найкращий відгук закордонного агента російського Департаменту поліції. Він повідомляв, що група не має ні програми, ні статуту і керується простим девізом “Бий буржуїв”. На її “рахунку” бійки і скандали у закладах відпочинку [7.-Ф.102.-Оп.1910.-Спр.12.-Ч.1к.-Арк.1]. На певні роздуми наштовхує і сама назва групи. Однак специфіка джерела примушує оцінювати подібне повідомлення вкрай обережно.

Паризькі анархісти брали активну участь у роботі “Клубу лівих”. Крім них, клуб відвідували ліві есери, есери-максималісти [14.-С.214; 7.-Ф.102.-Оп.1910.-Спр.9.-Ч.1х.-Арк.173]. Під час обговорення тих чи інших теоретичних проблем у клубі, на відповідних зборах у групах і відбувалось становлення ідейних анархістів.

За ступенем активності за паризькими анархістами йшли їхні однодумці з груп “Буревісник” у Женеві і Лондоні. Можливості лондонської групи були більшими у зв’язку з участю в її акціях П. Кропоткіна. Зокрема, у 1908 р. він читав публічні лекції про російський революційний рух, виступав на мітингах протесту проти розправ над учасниками боротьби з самодержавством, брав участь в організації фонду матеріальної допомоги Росії [15.-С.27]. З листів А. Алад’їна П. Кропоткіну відомо про участь анархістів в організації відправки на постійне місце проживання за межами Європи матросів з броненосця “Потьомкін”. Розглядалися варіанти з Новою Зеландією, Канадою, Бразилією й Аргентиною. Врешті-решт зупинилися на Аргентині [7.-Ф.1129.-Оп.2.-Спр.440.-Арк.8,10,13,15,17].

Російські анархісти в Європі підтримували зв’язок з групами однодумців за океаном. Крім вже названих вище груп у Нью-Йорку й Буенос-Айресі, назвемо групи у Чикаго та Вінніпезі [13.-1909.-№1.-17 лютого].

Що ж відомо про ефективність роботи із забезпечення потреб російських організацій підготовленими в умовах еміграції працівниками? Узагальнюючі дані нами не знайдені і найімовірніше вони не збереглися. Але можна навести прізвища багатьох десятків анархістів, які не загубилися в мороці похмурого часу післяреволюційної реакції, відчайдух, яким не поталанило у боротьбі з противником і, проливши власну, а часто й чужу кров, вони потрапили у поліцейські зведення.

Візьмемо для прикладу лише декілька місяців початку 1910 р. У січні в Катеринославі стратили С. Борисова, котрий у 1906 р. півроку жив у Женеві, надалі, спеціалізуючись на доставці транспортів літератури, неодноразово переходив кордон, допомагав матеріально анархістським виданням і групам у Росії [8.-1910.-№19.-Лютий]. У групах анархістів Парижа, згодом Лондона у 1906-1909 рр. перебував молодий токарь з Варшави Гольцман. Засуджений за замах на віленського генерал-губернатора до страти, він на початку 1910 р. спалив себе у в’язниці [16.-С.181-182]. У квітні при переході австро-російського кордону був важко поранений і схоплений поліцією Т. Жерков, який вже згадувався [7.-Ф.102.-Оп.1910.-Спр.12.-Ч.1к.-Арк.16-18].

Ті, хто прорвався через поліцейські кордони і в плани яких не входила негайна організація зв’язаних з ризиком для життя терористичних актів та “ексів”, включалися у роботу місцевих анархістів, відігравали, як правило, в їх діяльності помітну роль. Практично всі анархістські організації імперії були в той час тим чи іншим чином пов’язані з еміграцією. Ілюстрацією може служити історія анархістської групи тоді ще нікому невідомого за межами повіту села Гуляйполя.

У 1906-1908 рр., використовуючи “вікно” в районі Чернівців, гуляйпільці отримували з-за кордону зброю. Через Катеринослав та Москву потрапляла до них емігрантська література. Після розгрому організації у 1908 р. її керівники В. Антоні та О. Семенюта знайшли притулок за кордоном.

В. Антоні емігрував до Швейцарії, звідти переїхав до Парижа, де ввійшов до складу групи “Буревісник”. Відвідував Російський народний університет. Після недовгого перебування в Бельгії до Парижа приїхав і О. Семенюта. У лютому 1909 р. обидва з літературою і зброєю повернулися на батьківщину [17.-С.77].

У Франції перебував і ще один член гуляйпільської групи П. Онищенко. Кілька разів долав він кордон з нелегальним вантажем і під час одного переходу загинув. Нарешті, після чергового розгрому групи у далекій Аргентині знайшли притулок В. Антоні й ще один гуляйпільець А. Ольхов. Опосередковано еміграція позначилася й на долі легендарного Н. Махна. У бутирській в’язниці з азами анархізму його знайомив П. Аршинов, який до того пройшов “школу” закордонної підготовки.

Таким чином, можна стверджувати, що після революції 1905-1907 рр. закордонна діяльність анархістів стала тим чинником, завдяки якому ця радикальна течія в

суспільному русі Російської імперії не зникла повністю. Ця діяльність не відзначалася активністю й ефективністю, робота емігрантських груп, за винятком декількох, майже не прослідковувалася. Амбітні проекти налагодження повномасштабної допомоги однодумцям у Росії так і не були реалізовані. Безперервної лінії у закордонній роботі не було. Щось починалось і швидко обривалось, щоб невдовзі знову повторитись. Однак у цілому все ж маємо право констатувати – існування закордонної операційної бази анархізму було реальністю післяреволюційного життя російської політичної еміграції.

До того ж на 1910 р. з'явилися ознаки її зміцнення. Одним із показників цього стало проведення того року в Лондоні конференції представників анархістських груп. Конференція прийняла рішення збільшити видання анархістської літератури і активізувати її поширення в Росії. З цією метою створювалися спеціальний комітет і бібліотека [18.-С.39]. Анархістська еміграція поживляла діяльність.

Джерела та література

1. Джангирян В.Р. Зарубежная историография: проблемы генезиса анархизма в России // Вестник Ростовского университета. Серия: История и философия. – 1993. – №1.
2. Исаханов И.М. Проблемы периодизации истории анархистского движения в России // Актуальные проблемы преподавания и изучения социально-гуманитарных дисциплин в высшей школе: опыт и новации. – Воронеж, 1994.
3. Кривенький В.В. Анархисты и анархизм в России // Россия и современный мир. – 1996. – №2.
4. Шуструйский А.В. Анархизм в годы первой русской революции. // Вестник Волжского университета. Серия: История. – Тольятти, 2000. – Вып. 2.
5. Непролетарские партии России: Урок истории. – М., 1984.
6. Анархисты: Документы и материалы. 1883-1935 гг.: В 2 т. – М., 1998. – Т.1: 1883-1916 гг.
7. Державний архів Російської Федерації.
8. “Буревестник”. Орган російських комуністів-анархістів. Париж, 1906-1910.
9. Бібліотека Російського незалежного інституту соціальних і національних проблем. Фонд архівного зберігання (м. Москва).
10. “Анархист”. Орган російських анархістів-комуністів. Париж, 1907-1909.
11. “Бунтарь”. Листок російських анархістів-комуністів. Б.м., 1908-1909.
12. “Без руля”. Орган анархістів групи “Босьяк”. Париж, 1908.
13. “Хлеб и Воля”. Орган групи анархістів-комуністів “Хліб і Воля”. Париж, 1909.
14. Ковальская Е. Мое знакомство с Командо Гогелиа (Оргеиани) // Каторга и ссылка. – 1925. – №3.
15. Письма П.А. Кропоткина В.Н. Черкезову // Каторга и ссылка. – 1926. – №4.
16. Генкин И.И. Среди преемников Бакунина (Записки по поводу российского анархизма) // Красная летопись. – 1927. – №1.
17. Яланський В., Верьовка Л. Нестор і Галина. Розповідають фотокартки. – Київ; Гуляйполе, 1999.
18. Худайкулов М. Из истории борьбы большевистской партии с анархизмом. – Ташкент, 1984.

SUMMARY

The article continues the series of author's publications about history of Russian political emigration in the beginning of the 20th century. The author analyses the conditions of foreign anarchists' organizations after the first revolution in Russia; forms and methods of their activity connected with the preservation of the anarchism as the ultra-radical trend of Russian liberation movement in the most unfavorable conditions. The author shows the literature-publishing and agitating activity for training workers abroad and getting them ready to work in anarchist's organizations in Russia.